

Solitude

Van dezelfde auteur:

Mensen en Zoo

De Maarschalk en andere verhalen

Broeder

De kinderen van de Triple A

De Ronde van Gallië

Hazer

Smaak

Johannes van Dam. De biografie

Het verscholen dorp

De terugkeer

Jeroen Thijssen

Solitude

Een Indische familiegeschiedenis

Nieuw Amsterdam

Eerste druk 2014
Tweede druk 2015
Derde druk 2020

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek
een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds

© Jeroen Thijssen 2014

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Annemarie van Pruysen, www.amvp.nl

Foto omslag © Nationaal Museum van Wereldculturen.

Coll.nr. TM-60019000

Foto auteur © Keke Keukelaar

NUR 301

ISBN 978 90 468 1934 0

www.nieuwamsterdam.nl/solitude

Deel 1

Haarlem, mei 1979

Vanuit het westen drijven wolken aan, grauwe schepen vol water. Hemelwater kolkt door de goten, mensen rennen op straat. Het water doorweekt mijn haar, loopt langs mijn wangen naar het kuiltje onder de sleutelbeenderen, drupt langs borst en buik en verlaat, op lichaamstemperatuur en daarom ongemerkt, via een gat in mijn zool de korte beschutting die mijn lichaam het kan bieden; mijn kleren zijn doorweekt. De Damiaatjes, schoongewassen van het zomerse stof, slaan hun opgewekte lied. Langzaam drijven de regenschepen naar het oosten, het zonlicht drenst op de natte daken en droogt mijn natte wangen. Het is twaalf uur.

‘Het is tijd,’ klinkt achter mij de stem van mijn broer, die de gewoonte heeft onopgemerkt binnen te komen en onopgemerkt te blijven tot hij spreekt. Ik weet waarvoor hij komt maar treuzel toch. Iedere week wacht ons deze taak, iedere week weer hoop ik dat Robert zonder mij zal gaan en iedere week spreek ik mijn verlangen niet uit. Robert pakt een handdoek en reikt me die ernstig aan. ‘Waarom sta je toch altijd in de regen?’

De huiskamer is verlaten. Robert trekt, als gewoonlijk, aan een van de enorme dode palmen die de deuren flankeren. Ze zijn achtergelaten door de oude bewoners en door de nieuwe behouden, als symbool van triomf en verzet, want de stoffige bomen zijn een monstrum in ieder brandveiligheidsplan en wij, maatschappelijk opstandigen, wij doen niet aan brandveiligheid. Wij wonen niet voor niets in het grootste kraakpand van de stad.

‘Op een dag trek ik ze om,’ zegt Robert, weer als altijd. In de fietsenkelder knippert een tl-buis die het Komitee Onderhoud nog niet heeft hersteld. De geur van rottend water vult de sombere gangen, een

verstopte afvoerput wacht al maanden op herstel. Onze fietsen staan achteraan, niet op slot, natuurlijk, maar wel zo ver uit het zicht dat de andere bewoners ze niet snel opmerken en meer voor de hand staande vehikels meenemen; dan zijn ze toch wat exclusiever van ons. Wij bestijgen de helling van de kelder en draaien naar rechts, de Smedestraat in, waar de zon de keien doet dampen, Robert op zijn herenrijwiel van onbesproken afkomst, en ik op een stalen jesus die op bestelling is gebracht.

‘Je moet niet denken dat ik er zin in heb,’ zegt Robert, en dat weet ik wel, natuurlijk weet ik dat wel, maar waarom ligt er dan zo’n tevreden klank in zijn stem?

Uit het dorpsbos steekt de toren omhoog die kwaadwillende notabelen in de jaren zestig hebben laten bouwen. Twintig lagen vol bejaardenhokken rijzen uit het mollige groen, een uitroepteken van dorpspech. In de conversatieruimte wacht, tijdens het bezoek, grootvader iedere dag op bezoek dat maar eens per week komt. Natuurlijk schamen wij ons daarvoor, maar wij hebben de troost dat hij toch niet beseft dat er niemand komen zal en om drie uur al niet meer weet dat er niemand is geweest.

‘Toch is hij veel rustiger op vrijdagmiddag,’ zegt de hoofdzuster, die altijd in haar hokje blijft en met papieren rommelt.

Grootvader zit in de betonnen doos, waarvan de wanden met kindertekeningen zijn behangen, en kijkt uitdrukingsloos voor zich uit. Zijn gezicht zwelt van vreugde als hij ons ziet komen. Onze aanwezigheid verlicht zijn dag.

Robert zet de doos met drie gebakjes op tafel, waarvoor hij nog even binnen is gewipt bij Van Vessem, en haast zich weg om schotels en vorkjes te zoeken. Een stalen wagen met thermoskannen komt aanraken. Ik schenk grootvader een kopje in, waarnaar hij niet kijkt, en laat een klontje zakken in mijn eigen koffie. Zo is het om oud te zijn, zo is het om je herinneringen, je vrouw en je huis, je zoon en je plantage kwijt te raken, om aan te spoelen in een oord dat van onbegrijpelijke nieuwigheden aan elkaar hangt.

Hij gaat onverwacht rechtop zitten. Er lijkt iets te rommelen in zijn borst, zijn schouders reichten zich, hij blaast zijn wangen op en borrelt als in een boer: ‘Robert.’

‘Hier ben ik, grootvader.’ Mijn broer is weer even onhoorbaar en onzichtbaar geweest.

Grootvader zet grote ogen op, alsof hij ze opblaast, en boert weer: ‘Frank.’

Robert schuift een schoteltje met gebak voor zijn neus, ik pak zijn knokige, roze hand, die geen andere beweging meer kan maken dan als een krab zijwaarts te kruipen. Hard is de huid, en onwrikbaar de gewrichten. Weer blazen zijn wangen bol en ontsnapt hem een luide boer. Robert schudt heel zachtjes zijn hoofd, ik knijp even in zijn hand. Deze man is een vader voor ons geweest na het verdwijnen van zijn zoon-onze-vader, de man die door zijn voornaam, Menno, al onzichtbaar was nog voor zijn verdwijnen. Grootvader zorgde voor ons na het overlijden van onze moeder bij mijn geboorte; de details heeft hij maar al te vaak aan tafel verteld. Maar hij is een goede grootvader, een goede vader geweest en wij zijn hem van alles verplicht.

‘We moeten praten, grootvader.’ Het lukt Robert een oprechte klank in zijn stem te leggen. ‘We hebben bericht gekregen van de huisbaas.’

Grootvader spert zijn ogen open.

‘We moeten het huis ontruimen,’ zeg ik en knijp weer in zijn hand. ‘De huur is opgezegd.’

Grootvader ontbloot zijn tanden en hijgt als een chimpansee.

‘Maar we willen graag,’ zegt Robert, ‘jouw zegen hebben.’

Grootvader haalt diep adem en valt voorover, met zijn gezicht in het taartje. We schrikken er niet meer van. Zo eindigt het iedere vrijdagmiddag.

Het huis is groot en donker. Het staat in een stille straat en het is niet waar dat de huisbaas de huur heeft opgezegd, dat hebben we zelf gedaan toen de machtiging van de rechtbank was losgekomen en wij bewindvoerders werden van een tachtigjarige bejaarde. Wat voor keus hebben we? De bijdragen aan het bejaardentehuis overstijgen zijn pensioen, door een onbegrijpelijke overheidsbeslissing waar Robert heftig tegen heeft geprotesteerd. Grootvaders spaargeld is al twee jaar op.

Het huis verwelkomt ons met vertrouwde geuren en onbekende luchtjes die door maanden leegstand zijn ontstaan. Een mannenhuishouden was het, maar eentje zonder luchtjes want grootvader poetste duchtig en liet ons helpen toen we de leeftijd hadden. Het naderende

afscheid valt me zwaar, maar de huur is zelfs te hoog om door ons tweeën te worden betaald. Bovendien: wat moeten wij in deze keurige buurt vol zindelijke gezinnen, waar het eten om half zes op tafel staat en vader en moeder het echtelijk bed op zaterdag doen kraken – alleen op zaterdag, maar dan wel elke week. Ik ben opgegroeid tussen hun zonen en dochters, heb met ze gespeeld in de steegjes en op straat, maar nooit werd ik binnen gevraagd. Wij sleepten de smet mee van een vroeg gestorven moeder en een onbekende afkomst, en dat vlekte op het tapijt.

Toch ben ik hier gelukkig geweest, wanneer de gordijnen 's avonds gesloten waren en wij spelletjes deden of televisie keken, die toen net nieuw was, en ik onder grootvaders beschermende gemompel mijn eerste stappen zette op het pad dat ik nu nog ga. Zelfs Robert, zo komt het mij voor, was in die tijd gelukkiger en sprak meer over zaken die ertoe deden – hij sprak hoe dan ook meer. Hij kwam af en toe met schoolvrienden thuis, net als hij een jaar of vijf ouder dan ik, en een enkele keer met een meisje, maar dat was niet zonder risico. 'Het is wel een stoot,' zei grootvader, die ons jargon probeerde te gebruiken. 'Maar het is ook een snol.'

Ik leg mijn hand op de hardhouten trapleuning, verlangend om naar boven te gaan. Aan de overloop op de eerste verdieping lag mijn kamer.

'We moeten aan het werk.' Roberts ogen dwalen achter zijn brillenglazen. 'Ik hoef het toch niet alleen te doen?'

Zwijgend schud ik mijn hoofd.

Het huis is leger dan ik verwachtte, gelukkig is grootvader nooit een verzamelaar geweest.

Wat stuk is gaat bij het vuilnis, wat overbodig lijkt naar de opkoper. Met servies, sanitair, textiel en keukengerei maken we korte metten. De rest van het meubilair, kastjes, stoelen en bijzettafeltjes, drijven we in de werkkamer bijeen als onwillige slaven, buit voor de opkoper die al eerder goede diensten heeft bewezen. 'Vooral dat zware hout,' heeft hij door de telefoon gezegd, 'dat donkere, dat is mooi.'

Ons rest een ontmoedigende verzameling kartonnen dozen die van zolder komt, sommige nog ongeopend sinds ze van de boot geladen zijn.

Ik loop voor de laatste maal door het huis, neem afscheid van de

zware zolderbalken, het granito aanrecht, de glas-in-loodramen.

‘We zijn iets vergeten,’ roept Robert in de tuin.

Op dat moment besef ik dat ik niets ben vergeten, dat ik niet voor niets aarzel bij de deur naar de tuin.

Roberts gezicht verschijnt voor het raam van de keukendeur.

‘De bonsai,’ zegt hij.

Later regent het weer. Deze zomer kent zijn gelijke niet in tropische buien en onbeweeglijke fronten. De bonsai staan op mijn balkon. Ze verwelkomen het water op hun fijne blaadjes, ik kan bijna voelen hoe de druppels langs hun stammetjes lopen en doordringen in het beetje aarde waarin zij wortelen. Het is niet goed voor ze, dat weet ik wel, te vaak heb ik grootvader horen vloeken op groeizame omstandigheden die hem noodzaakten tot ingrepen met snoeischaar en pincet. Het is geen plicht die ik graag overneem, en Robert voelt er nog minder voor, dus ik voorzie het einde van een familiehoobby.

Op de planken vloer prijken de vier enorme dozen. Mijn balkon is groter dan mijn kamer, waar ik op een slaapbank slaap, er is eigenlijk geen ruimte voor deze ballast.

‘Dagboeken,’ zegt Robert en duwt zijn bril terug over zijn zwetende neus; de hitte van de dag is in het Voorpand blijven hangen. ‘Journalen. Brieven. Knipselboeken. Het begint in...’ hij slaat een zwart boekje met gele pagina’s open, ‘... in 1894. Allemaal hebben ze hun leven bijgehouden, tot grootvader aan toe.’

Van de massa’s papier gaat mijn hart sneller kloppen. Wat een verhalen, wat een geschiedenis moet daarin zitten.

‘Iets voor jou?’ Roberts stem klinkt bijna vrolijk.

Ik haal wat ongemakkelijk mijn schouders op. ‘Ja. Maar jij dan?’

‘Jij hebt geschiedenis gedaan. Jij wilt schrijver worden.’

Dat is waar.

‘En ik wil alles weten,’ zegt hij, en last een dramatische pauze in, ‘alles wil ik weten over Solitude.’

Een hand bonst op mijn kamerdeur, een stem kondigt de Weekvergadering aan die over een half uur zal beginnen. Ik weet dat ik moet gaan, te vaak ben ik al weggebleven, ik zal weer regelmatig moeten bewijzen dat ik dit pand mee had kunnen kraken als ik maar in de buurt was geweest.

Robert kijkt me strak aan. 'Ik lees graag mee,' zegt hij. Dan haast hij zich naar buiten.

De Weekvergadering is nog saaier dan anders. Tanja laat verstek gaan, Kraay domineert, en die combinatie doodt mijn interesse. Robert zit met een hand voor zijn ogen te soezen, links en rechts deinen medebewoners op innerlijke muziek. Kraay ziet het niet of wil het niet zien. Het is een donkere reus met het litteken van een hazenlip, maar daar hoor je niet veel van. 'Denk eraan,' zegt hij tot besluit, 'eendracht maakt macht.'

Na de vergadering komt hij naar me toe. 'Er is iets raars met die broer van je.'

Ik haal mijn schouders op. 'Ooit een normaal mens gezien?'

We lopen samen op naar de Werkplaats.

'Anders raar. Streken-raar. BVD-raar.'

'Jij ziet overal BVD.'

'Die zit ook overal.'

Mijn lach galmt door de hoge gang.

Er verschijnt een broerierig lichtje in Kraays ogen. 'Pas maar op,' zegt hij.

'Je moet toegeven,' zegt Tanja, 'dat er wel iets met hem is. Iets aparts.' Haar stem zwelt en krimpt met de beweging van de schommel waarop ze slingert; de koorden zijn bevestigd aan de houten balk in het midden van haar kamer. Ze schommelt naar de grote ramen en er weer van af. Ik heb al menigmaal bedacht dat, als de touwen op een ongelukkig moment zouden breken, zij met schommel en al door de ruiten vliegt om drie verdiepingen lager op de keien te sterven.

Ik ben als enige van haar mannen aanwezig, en kijk hoe haar dunne rokje bij iedere zwaai rimpelt rond haar dijen, en optrekt tot er toch net niets te zien is.

Wat kun je weten van een broer die zes jaar ouder is dan jij? Robert komt al voor in mijn eerste herinneringen, toen ik geschrokken naar binnen vluchtte bij het overkomen van een straaljager, die je toen nog niet veel zag. Hij lachte me uit en noemde me een baby. Het rook in de keuken naar de chocolademelk die hij net had gemaakt. Buiten stierf

het kabaal weg, de merel begon te zingen in de achtertuin, het was een mooie dag.

‘Dat vliegtuig,’ zei grootvader, die op mijn huilen was afgekomen, ‘beschermt ons tegen de Russen.’ Hij troostte me met een snoepje uit de trommel, een zuurtje waar ik eigenlijk niet van hield.

Ik stak mijn tong uit naar Robert die van zijn chocolademelk dronk.

Het was niet raar om hem Groot te noemen, ik wist niet beter. Pas op de kleuterschool vroegen kinderen of dat mijn papa was en ik zei: nee, mijn grootvader.

‘Dat is stom,’ zei Basje, een jongetje dat altijd vooraan stond als er gevochten moest worden. Niet lang daarna maande juffrouw Caffarata ons tot stilte en vertelde dat we een dapper kind in de klas hadden dat geen moeder meer had en ook geen vader, en dat we allemaal blij moesten zijn dat het kind bij zijn grootvader terecht kon en niet naar een kindertehuis hoefde.

‘Wauw,’ zegt Tanja. ‘En dat hoorde je toen pas?’ Ze heeft haar schommel tot stilstand gebracht en staart me aan.

‘Ja. En dat we rekening moesten houden met dat kindje.’

‘Maar dat deden ze niet.’ Tanja bestudeert mijn gezicht.

Na de toespraak van juffrouw Caffarata drong het niet meteen tot me door, maar ’s middags mocht ik van Basje niet meegraven in de zandbak. ‘Jij hebt geen vader,’ gaf hij als reden.

Na de mededeling van juffrouw Caffarata bestudeerde ik grootvader als hij het niet in de gaten had, maar ik wist niet goed waar ik naar moest kijken. Zijn gezicht was me even vertrouwd als mijn handpalm, ze droegen dezelfde lijnen. Robert had verteld dat je daaraan kon zien hoe oud je zou worden, maar dat geloofde ik niet.

Grootvader merkte mijn gestaar op en vroeg wat er was.

‘U bent niet mijn vader.’

Zijn gezicht kwam in de stand die ik ‘boos maar goed’ noemde. ‘Heeft dat Caffarata mens dat verteld?’

Ik knikte.

‘Ze had haar mond moeten houden.’

‘Waar is mijn vader dan?’

Hij zuchtte. De rimpels van zijn gezicht bewogen even heftig en kwamen weer tot rust. ‘Ik weet het niet.’

‘Normaal klinkt dat toch niet.’ Tanja’s ogen zijn groot en rond en droef, en ze is nog niet eens begonnen aan de eerste reeks pillen van de dag. Moet ik het weer zeggen, dat van ooit een normaal mens ontmoet?

De deur gaat open en Marcel komt binnen met Rogi. Ik sta op en vertrek; drie minnaars zijn er twee te veel en ik heb geen zin om te zien hoe hun ogen zich vastzuigen aan het fladderende stukje rok dat langs haar dijnen opkruipt.

Op een avond laat, in elk geval voor een kind, glipte Robert mijn kamer binnen. Zijn gezicht stond geheimzinnig. Zorgvuldig sloot hij de kamerdeur en kwam op de rand van mijn bed zitten.

‘Kijk,’ zei hij, ‘wat ik gevonden heb.’

Hij haalde een zwart doosje ter grootte van een brillenkoker uit zijn zak. In het doosje zat een medaille, een groenige penning met zo’n leeuw op zijn achterpoten, een staf in zijn poot, de bek dreigend geopend. Daaronder zat een brief, voorzien van stempels en zegels en handtekeningen.

‘Luister,’ zei Robert, en las voor. Veel begreep ik niet maar de naam Menno Bramme en het woord ‘vermist’ kende ik wel.

‘Hij is niet teruggekomen,’ verklaarde Robert. ‘Na de veldslag bij – hij keek even op de brief – ‘bij Hoenseong. Dat is in Korea.’

‘En dat dan?’ Ik pakte de medaille, opvallend zwaar in mijn hand.

‘Voor bewezen moed,’ las Robert opnieuw voor. Hij liet een lange stilte vallen. ‘Eigenlijk wist ik het wel.’

Hij propte brief en medaille terug in het doosje en verdween, even geruisloos als hij gekomen was. De volgende dag leek zijn bezoek even onwezenlijk als een gewone droom.

In de Werkplaats stampet de offsetpers als een scheepsmotor, en ik zie de stapels drukwerk groeien. Een schrijver moet zijn eigen werk kunnen drukken, zoals een kok zijn eigen groente moet verbouwen, dat ben ik met het Huismanifest eens – maar vooral omdat ik drukken prachtig werk vind, drukken. Heerlijk is het slissende geluid waarmee de vellen door de pers getrokken worden, de scherpe geur van verbrand kunststof en het korte ‘kroenk’ dat klinkt wanneer de snijmachine het overschietende papier afzet. Liefst zou ik hier de hele dag rondhangen, maar we hebben niet voor de hele dag drukwerk. De pers

danken we aan een gemeentelijke subsidie, die eigenlijk voor onderhoud aan het dak was bestemd, maar aangezien geen ambtenaar onze poort voorbijkomt kan alleen een BVD-informant het verlinken, en die zal dat niet doen want dan verraadt hij zichzelf; Kraay heeft het me allemaal haarfijn uitgelegd.

Dus drukken wij de A4'tjes voor de homo-erotische vereniging, het Komitee Steun Nicaragua en het Front Bijstandsmoeders, allemaal tegen kostprijs. Ons belangrijkste project is *Frontaal!*, dat op A3-formaat onze werkplaats verlaat en door de plakploeg op goed zichtbare plaatsen in de stad wordt geplakt met stijf sel en waterglas zodat het goed blijft zitten. *Frontaal!* heeft iets van een redactie, maar haar taak bestaat vooral uit het uittypen van al dan niet anoniem ingezonden meningen, zolang die tenminste links zijn. Kraay vult het grootste deel van de pagina's, met lange verhandelingen over het echte leven achter het IJzeren Gordijn en over de naderende val van het kapitalisme. 'Dat zal ze leren,' verklaart hij grimmig wanneer hij de proef nakijkt voordat we tot drukken overgaan. In zijn stukken hoeft nooit iets verbeterd te worden.

Drukken is geweldig. Op een dag rolt mijn eigen roman uit dit apparaat, het begin van een nieuw leven. Dat zal een mooie dag zijn.

We waren op vakantie, grootvader, Robert en ik, in een huisje in de bergen. Het was van hout en vierkant, nog vier van zulke huisjes stonden op een rij ernaast. 's Morgens scheen de zon naar binnen en dan wees grootvader naar de horizon, waar Hongarije lag, met een volk dat zuchtte onder het communistenjuk.

Mijn gedachten aan een vader hadden gesluimerd sinds ik grootvader naar hem had gevraagd, maar nu werden ze onverwacht gewekt. Zouden communisten iets met zijn verdwijning te maken hebben? Grootvader torende achter een bord vol witte broodjes, die hier *Semml* heetten, en keek uit over het dal. Robert lag nog in bed.

'Heb ik ook een moeder?'

Zijn blik maakte zich los van het dal, zijn hoofd draaide als een geschutskoepel, zijn ogen daalden als een richtend kanon. 'Natuurlijk heb jij een moeder. Iedereen heeft een moeder.'

'Maar waar is die dan?'

‘Je moeder?’ Het kostte hem zichtbaar moeite om te antwoorden. ‘Je moeder is dood. Dat weet je toch?’

Ik schudde mijn hoofd. Daarover had juffrouw Caffarata niet gesproken.

‘Overleden. Doodgegaan tijdens jouw geboorte. Dat gebeurt.’ Heel even trilden zijn schouders, alsof hij huiverde. ‘Je vader was toen al weg, en daar zat ik met twee kleine kinderen.’

In de kersenboom naast het huisje vochten eksters om de rijpe vruchten, met krassende geluiden die pijn deden aan mijn oren.

Juni 1979

Uit de dozen stijgt een geur van stof en specerijen op. Dat stof begrijp ik: ieder archief, hoe goed beveiligd ook tegen de corrumperende werking van weer en elementen, laat met bezoekers iets van de buitenwereld toe. Zelfs microfiches stinken na een jaar. 'Zonder mensen is het beter,' zegt een archivaris die ik oppervlakkig ken, en hij heeft gelijk.

De geur van specerijen verbaast me. Heeft iemand een boeketje kruiden mee ingepakt?

Onder de bovenste laag van stofmappen, relatief modern, rommelige notitieblokjes, brieven, vodjes papier en blocnotevelletjes. Hier is geen ordenende hand doorheen gegaan. Voor de andere dozen geldt hetzelfde, maar er schemert troost: iedere doos bevat de restanten van slechts een beperkte periode, wat het onderzoek iets gemakkelijker maakt.

Na een uurtje ruik ik ook naar stof, maar niet naar specerijen. De doosjes met gedroogde bloemen, waarvan de geur afkomstig is, heb ik zorgvuldig opgestapeld. Zeven zijn het er, met siertouwtjes omwikkeld waarvan de kleuren zijn vervaald.

Er liggen meer stapeltjes op tafel waarvan het blad niet meer te zien is: sorteren op vorm geeft me een goede eerste greep op het materiaal, dat daarna misschien gemakkelijker op chronologische volgorde gelegd kan worden. Al ben ik nooit verder gekomen dan mijn kandidaats, de historicusspieren komen op spanning. De eerste doos is nog niet eens half leeg.

Twee zwarte boekjes krijgen officiële allure door een opdruk van de Nederlandse leeuw. Rekruteringsboekjes. Twee namen komen telkens terug: Theo en Hendrik, met de achternaam die ook de mijne is. Bramme. Als ik het goed lees zijn zij in Ootmarsum geronseld 'om voor volk

en vaderland te vechten overzee'. Er zijn brieven aan, brieven van beide mannen, die familie van me moeten zijn. Omdat grootvader hun papieren uit Indië heeft meegenomen, is de conclusie gerechtvaardigd dat dit geen achterneven zijn geweest, maar dat ik via directere lijnen met hen ben verbonden.

De Bosatlas zet de naam Ootmarsum bij een bruinig vlekje in een zee van groen, ergens bij de Duitse grens. Het is de vraag of ik Robert die informatie moet geven; hij is, net als de rest van Nederland, niet erg op onze oosterburen gesteld.

Naast de monsterboekjes liggen dikke cahiers die zijn volgeschreven in een stevig handschrift. Er zijn brieven in hetzelfde handschrift, ondertekend door Hendrik en gericht aan zijn moeder. Bij vluchtige lezing lijken ze allemaal te gaan over eenzaamheid en andere ongelukkige onderwerpen zoals 'de rode loop' (geen idee) en het verlangen naar een vrouw.

Er zijn dikke boeken, in linnen gebonden, met ongelinieerde en niet-genummerde pagina's, volgeschreven in een veel onnadrukkelijker handschrift dat gehaaster wordt naarmate de pagina-eindes naderen. Er zijn brieven in dit handschrift, gericht aan 'waarde broer' en ondertekend door Theo.

1894. De kolonisatie van de Indische buitengewesten is dan nog maar net begonnen.

Grootvader had een verschrikkelijke hekel aan wat hij 'tempo-doeloe-toeters' noemde. Als de *Late Late Lienshow* op televisie was en Wieteke van Dort haar Indische tongval de kamer in lispelde, stak hij zijn vingers in zijn oren en sloot zijn ogen. En hij bleef dat vleesgeworden verzet tot wij de tv afzetten of op een ander kanaal overschakelden – meestal heel snel omdat wij Wieteke als een van de saaisten beschouwden in die tijd van saaie tv-programma's. Wij keken *The Onedin Line*, waar grootvader met veel nadruk de historiciteit van prees.

'Zo was het echt,' zei hij dan, alsof hij het zelf had meegemaakt, en zijn kale hoofd knikte enthousiast.

De zware, donkere meubels vielen mij niet op, noch de gekruide gerechten die hij 's avonds op tafel zette, zijn enige tempo-doeloezonde, bedacht ik veel later – want daaraan was ik gewend.

Wel kwamen er 's avonds soms geheimzinnige mensen op bezoek

die er anders uitzagen dan de meesten die ik kende. Ik ontdekte hen pas toen ik oud genoeg was om de donkere trap af te sluipen en pardoes de woonkamer binnen te stappen met de mededeling dat ik niet kon slapen of dorst had. Díé mensen waren Indisch, al kende ik dat woord nog niet: klein, donker, met een waas van ontheemding dat hen nog exotischer maakte, als waterlelies in een grasveld.

Mijn verschijnen ontlokte ontroerde kreten aan de dames, indien aanwezig, en een te kort durende aandacht: zij namen mij tussen zich in en prezen mijn blanke huid, mijn stevige bouw en de fijnheid van mijn handen in een Nederlands dat me bleef fascineren. Naar kokos geurden ze, en naar onbekende zaken; ze voerden mij hapjes en streelden mijn haar. Grootvader zag het fronsend aan, maar het was een goedmoedige frons; na een kwartiertje trommelde hij op zijn buik en dan vertrok ik gehoorzaam weer naar boven, waar de deur van Roberts kamer gesloten bleef.

Maar er waren ook andere avonden, de avonden met majoor Meertens. Dan durfde ik de kamer niet in te gaan maar hurkte op de trap in het donker en luisterde naar de stemmen, de donkere van mijn grootvader en de wat schellere van andere aanwezigen. Zij stegen en daalden in volume en toonhoogte, maar ik kon de woorden nooit verstaan.

Eenmaal maakte ik de vergissing toch naar binnen te gaan. De stilte werd vloeibaar toen de deur krakend openging, ik zette mijn blote voet in een cirkel van licht die hem van het been leek te snijden. Vier mannen zaten aan tafel, in datzelfde licht van een enkele lamp: mijn grootvader en drie anderen die ik niet kende. Ze starden naar de deur en bewogen niet, ze waren als bevroren in een tableau vivant, maar hun ogen glansden en hun blikken, ook die van grootvader, waren zo woest dat ik me omdraaide en huilend weer naar boven vluchtte.

Een paar minuten later kwam grootvader naar boven. Ik vreesde een pak slaag maar hij liet het licht uit en ging in de stoel naast het bed zitten, een zwarte massa in een nog donkerder kamer, zijn ademhaling klonk luid en langzaam. 'Doe dat nooit meer,' zei hij, 'als majoor Meertens er is.' In de stilte die viel vroeg ik me af of ik moest antwoorden. Grootvader bleef nog even zitten en verrees toen krakend uit de stoel. 'Niet als de majoor er is,' herhaalde hij en verliet toen de kamer.

Later viel me op dat er op sommige dagen een diepe stilte heerste

in huis, dagen waarop grootvader mopperde noch sprak. Dan vulde tegen negen uur de bel het huis met een gerinkel dat net doordringender was en net iets langer aanhield dan op andere avonden. De deur van de woonkamer liet alleen het geluid van mannenstemmen door, de gesprekken kon ik zelfs niet volgen als ik mijn oor tegen de panelen drukte. Dat waren de avonden dat majoor Meertens er was.

Een paar weken later kwamen we de majoor toevallig tegen op de Grote Markt, vergezeld van een Indisch meisje en een jongen die vier of vijf jaar jonger was dan ik.

Bij daglicht was de majoor een slanke man met geelbruine huid die zijn gezicht in een web van hooghartige rimpeltjes trok. Hij rookte een rare, platte sigaret die Robert later Egyptisch noemde, wat de nuffige indruk versterkte. Zijn kleding, hoewel onopvallend, zat strak als een uniform. Grootvader en de majoor begroetten elkaar stijfjes, alsof ze elkaar niet wilden kennen. Het jongetje interesseerde me niet. Ik keek naar het meisje, dat haar ogen neergeslagen hield.

‘Mijn vrouw,’ zei de majoor.

’s Avonds komt Tanja eten. We zitten op het balkon tussen de schriële boompjes die uitlopers beginnen te vertonen, de nachtmerrie van iedere bonsaikweker. Tanja giechelt om het frisse groen, dat volgens haar iets obsceens heeft – op dit uur van de dag is haar waarneming al niet meer die van ons. ‘Groene billen,’ zegt ze en streelt twee gebogen blaadjes tegelijk.

Ik serveer sojabrokken met miso en rijst, want behalve geestverruimende middelen neemt Tanja niets chemisch tot zich, niet de pil en ook geen vlees. Ze eet met haar warrige haren achter haar oren geschoven en kijkt om de hap even op. ‘Die broer van jou,’ zegt ze en ik wacht gelaten op de roddel die niet komt. Ze boert en streelt mijn hand. ‘Maar jij bent lief.’

Later liggen wij in bed, want het is woensdag.

‘Hij kijkt alsof hij niet kijkt,’ zegt ze. ‘Maar hij ziet alles.’

‘Wie? Boeddha?’

‘Dé Boeddha,’ zegt ze. ‘Het is dé Boeddha. Maar ik bedoel je broer.’ Ze vindt Robert stiekem en daar heeft ze gelijk in, maar met een func-